

Eserleri. 1. *el-Müsned*. Horasan yöresinde büyük rağbet gören eser İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî'nin (ö. 381/991) rıvayetiyle gelmiştir. Ebû Amr b. Hamdân vasıtasıyla rivayet edilen nüsha ise muhtasardır. Eser Hz. Osman ve Saîd b. Zeyd dışındaki aşere-i mübeşşere'nin müsnedleriyle başlamaktadır. *el-Müsned*'de Hz. Peygamber'in hadisleri yanında sahâbeye ait bol miktarda haberler ve bazı hadis âlimlerince zayıf sayılan mürsel rivayetler de vardır. Eser Hüseyin Selîm Esed tarafından *Müsnedü Ebî Ya'îlâ el-Mevşilî* adıyla on üç cilt halinde yayımlanmıştır (Dimaşk-Beyrut 1404-1410/1984-1990). 7555 hadis ihtiva eden eserdeki hadislerin yedide biri, nâşirin tesbitlerine göre talebesi İbn Hibbân'ın *Şa-hih*'inde mevcuttur. Nüreddin el-Heysemî, *Kütüb-i Sitt*e'de bulunmadığı halde bu eserde yer alan rivayetleri (eserin zevâidini), *el-Mağşadü'l-'alî fî zevâ'id*i Ebî Ya'îlâ el-Mevşilî adındaki eserinde bir araya getirmiştir. Bilinen tek nüshası Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde (nr. 233) bulunan eser, Nâyif b. Hâşim ed-Daîs (Cidde 1402/1982) ve Seyyid Kisrevî Hasan (I-II, Beyrut 1413/1993) tarafından yayımlanmıştır. Ahmed b. Ebû Bekir el-Büsîrî (ö. 840/1436) Tayâlisî, Müsedded b. Mûserhed, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, İbn Ebû Ömer, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Menî, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, Abd b. Humeyd, Hâris b. Ebû Üsâme'nin müsnedleriyle birlikte Ebû Ya'îlâ'nın müsnedindeki zevâidi *İthâfû'l-hıyere bi-zevâ'idü'l-mesânîd*i'l-'aşere (Brockelmann, GAL, II, 79-80; Suppl., II, 72) adlı eserinde bir araya getirmiştir. 2. *el-Mu'cem*. Muhammed adını taşıyanları en başa almak suretiyle alfabetik olarak sıraladığı 330 kadar hocasından birer hadis rivayet ettiği eserde hocaları hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Kitap Hüseyin Selîm Esed tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1410/1989). 3. *el-Mefârid*. *el-Mefârid 'an Resûlillâh şallallahu 'aleyhi ve sellem* diye de anılan eser, kırk beş sahâbî ile on bir tâbiînin Hz. Peygamber'den tek başlarına (*ferd**) rivayet ettikleri muhtelif konulara dair 114 hadisi ihtiva etmekte olup Âbdullah b. Yûsuf el-Cüdey tarafından yayımlanmıştır (Dâhiye 1405/1985).

Ebû Ya'îlâ el-Mevşilî'nin zühd ve rikâk* konusunda eserleri olduğu da söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsnedü Ebî Ya'îlâ el-Mevşilî (nşr. Hüseyin Selîm Esed), Dimaşk 1404-10/1984-90, I, nâşirin mukaddimesi; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtü 'ulemâ'i'l-hadîs* (nşr. Ekrem el-Büşî), Beyrut 1409/1989; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIV, 174-182; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 707-708; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, VII, 377; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 306; *Keşfü'z-zunûn*, I, 6, 557; II, 1679; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetraf*, s. 71; Dihlevî, *Bustânü'l-muhaddîsin*, s. 77-78; Brockelmann, GAL, II, 79-80; Suppl., II, 72; Sezgin, GAS, I, 170-171.

MÜCTEBA UĞUR

EBÜ YEZİD en-NÜKKÂRİ

(أبو يزيد النكاري)

Ebû Yezîd Mahled b. Keydâd el-Yefrenî ez-Zenâtî en-Nükkârî
(ö. 336/947)

İbâziyye'nin Nükkâr koluna mensup olan ve Kuzey Afrika'da Fâtımî hânedanının kuruluş dönemlerinde ciddi şekilde sarsan Hâricî reisi.

Babası Kastîliye bölgesindeki Tûzer (Takyûs) şehrinde yaşayan Zenâteli Berberî bir tâcir, annesi Tedmeketli Sebîke adlı bir câriye idi. Ebû Yezîd, babasının Sudan'a göç etmesi üzerine burada muhtemelen 270 (883) yılı dolaylarında doğdu. İbâziyye inancı çerçevesinde gördüğü öğrenimden sonra Tâhert'te sıbyan mektebinde hocalık yaptı. O sıralarda Nükkâriyye'nin reisi olan Ebû Ammâr Abdülhamîd el-A'mâ'ya katıldı. Ubeydullah el-Mehdî'nin Mağrib'in doğusunda İfrîkiyye'de yeni bir Şîî devleti kurması üzerine Tûzer'e geçti, orada 316'da (928) Fâtımî idaresi aleyhinde propagandaya başlayarak halkı "emir bi'l-ma'rûf, nehiy ani'l-münker'e" çağırdı ve Şî'a'ya karşı cihada davet etti. Daha sonra Evrâs dağına giderek Benû Kemlân'ın Hevâre kabilesi mensupları arasında çok sayıda sağlam taraftar kazandı. Hatta Nükkârîler'in imamı Ebû Ammâr reisliği ona devretti. O sıralarda altmış yaşlarında olan Ebû Yezîd, giriştiği faaliyetler sonucunda Tûzer'de hapsedildi. Bunu duyan Ebû Ammâr, kırk kadar adamı ile bir gece hapishaneyi basarak onu kurtardı ve birlikte Sümâta'ya gittiler. Ebû Yezîd burada bir yıl kaldıktan sonra tekrar Evrâs'a döndü. Elinde asâsı, sırtında abâsı, başında sarığı ve boynunda tesbihi ile halkı devamlı olarak isyana çağıran Ebû Yezîd, 332 (943) yılında Kâim-Biemrillâh'ın hilâfeti sırasında isyanını başlattı. Önce Begâye ve Kastîliye'yi muha-

sara etti; Tebisse ve Mermâcenne'yi ele geçirdi. Burada kendisine meşhur eşeği hediye edildi ve o tarihten sonra "sâhibü'l-himâr" lakabıyla tanındı. Ardından sırasıyla Urbus (8 Ağustos 944) ve Bâce'yi (5 Eylül 944) aldı. 15 Ekim 944'te Kayrevan'a girdi ve şehrin kumandanı Halîl b. İshak ile Kadı Ahmed b. Bahr'ın boyunlarını vurdurdu. Kayrevan'ın Sünî halkı ve hatta Mâlikî fakihleri, Ebû Yezîd bir İbâzî olmasına rağmen, Kâim'in Şîî inancı ve Fâtımîler'in Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer'e ta'netmeleri yüzünden ona yardım ederek Kayrevan'ın zaptı sırasında tam bir destek sağladılar (İbn İzârî, I, 217-218; İdrîs İmâdüddin, s. 294-295). Ancak bir süre sonra âsilerin aşırı hareketleri ve haraç istemeleri halkın kendilerinden soğumasına sebep oldu. Diğer taraftan Ebû Yezîd'in, faaliyetine başlarken yaşadığı sade ve zâhidâne hayatı terkedip Kayrevan'da gösterişli bir hayat sürdürmeye başlaması adamlarının da kendisinden uzaklaşmalarına yol açtı.

Yezîd, Yûnus, Eyyûb ve Fazl adlarının dört oğlundan ikisini Kayrevan'da bırakan Ebû Yezîd, Mehdiye'yi ele geçirmek üzere harekete geçti. Şehre 35 km. mesafedeki İhvân mevkiinde Kâim'in kumandanı Meysûr'u 2 Kasım 944 tarihinde hezimete uğrattı ve onu öldürerek başını Kayrevan'a gönderdi. Mehdiye'ye yaklaşıncı Kâim-Biemrillâh şehrin etrafına hendekler kazılmasını emretti. Ebû Yezîd 21 Ocak 945'te şiddetli bir hücumla taarruza geçti ve şehri kuşattı. Ancak bundan bir sonuç alamayınca 30 Ocak 945'te Mehdiye'den 11 km. uzaklıktaki Ternût'a döndü. Ebû Yezîd bunu takip eden aylarda Mehdiye'ye üç defa daha taarruz da bulunduydu da başarılı olamadı ve pek çok askerini kaybetti. Ancak bu hücumlar 25 Haziran 945'te ve bundan on yedi gün sonra tekrar vuku buldu. Bu sonuncu hücumda Ebû Yezîd hayatını zor kurtardı ve Eylül 945'te Kayrevan'a döndü. Ebû Ammâr'ın sert ikazı üzerine yaşadığı lüks hayattan tövbe ederek eski sade ve zâhidâne hayatına döneceğine söz verdi. Kayrevan halkı onun eski haline döndüğünü görünce tekrar etrafında toplandı.

Ebû Yezîd bu defa Tunus üzerine, Kâim de Bâce'ye birer ordu gönderdiler. Her iki yerde çarpışmalar oldu ve Tunus birkaç defa el değiştirdi. 15 Ekim 945 tarihinde Kâim'in kuvvetleri Ebû Yezîd'in adamlarını Tunus'tan sürerek büyük bir kısmını öldürdüler. Bunun üzerine Ebû

Yezîd, aralarında oğlu Eyyûb'un da bulunduğu bir kuvveti önce Tunus'a sevketti ve burayı yeniden ele geçirdi. Sonra bu kuvvet Bâce üzerine yürüdü ve orayı da zaptetti. Ancak Kâim bu defa Hasan b. Ali kumandasında bir kuvveti Tunus üzerine sevketti. Bunlar önce Vâdirremi'de Ebû Yezîd'in adamlarıyla karşılaştılar ve onları öldürerek Tunus'a girdiler; Kûtâme'ye yerleşip Ticis ile Begâye'yi de alarak Ebû Yezîd'in gerisinde sağlam bir bölge elde etmiş oldular. Ebû Yezîd, 13 Ocak 946'da Süse'yi İfrîkiye halkı ve Berberîler'den oluşan kuvvetleriyle muhasara etti.

13 Şevval 334 (18 Mayıs 946) tarihinde Kâim-Biemrillâh öldü ve yerine Mansûr-Billâh geçti. Yeni halife Süse'ye Mehdiye'den bir süvari müfrezesi gönderdi. Bu müfreze 27 Mayıs 946'da Süse önünde Ebû Yezîd kuvvetlerini dağıtmaya muvaffak oldu. Bunun üzerine Ebû Yezîd Kayrevan'a döndü. Ancak bu sıralarda Kayrevan halkı şehirde bulunan Ebû Ammâr'a karşı ayaklandığı için Ebû Yezîd'i şehre sokmadı. Esasen Mansûr 28 Mayıs 946 tarihinde Kayrevan'a girdi. Ebû Yezîd de karısı ile beraber Sebîbe nahiyesine gitti. Ebû Yezîd Haziran ve Ağustos aylarında Fâtımî kuvvetleri üzerine bir hayli saldırıda bulunduysa da 14 Ağustos 946 tarihinde Mansûr'un kuvvetlerinin siperlerden çıkarak âni hücumları karşısında batıya doğru çekilmek zorunda kaldı; fakat Mansûr peşini bırakmadı. Nitekim 25 Ekim 946'da Kayrevan'dan ayrılan Mansûr Begâye'ye vardı ve buradan itibaren Ebû Yezîd'i Bilizme, Tubne ve Biskire'ye kadar takip etti, sonra tekrar Tubne'ye döndü. Ebû Yezîd'i 9 Aralık 946 tarihinde Makkara dolaylarında bozguna uğrattı ve Mesîle'ye girdi. Ebû Yezîd ise Cebel-i Sâlât'a kaçtı ve Mansûr onu aramakla meşgul iken Mesîle'yi kuşattı. Bunun üzerine Mansûr geri döndü, 30 Ocak 947 tarihinde Mesîle'ye girdi. Ebû Yezîd Akâr ve Kiyâne dağlarına sığındı. Mansûr da Mesîle'yi terk ederek Kiyâne'yi kuşattı ve 13 Ağustos 947 tarihinde şiddetli bir savaştan sonra şehri zaptetti. Ebû Ammâr öldürüldü; Ebû Yezîd de yaralı olarak ele geçirildi ve yazarlarının tesiriyle beş gün sonra öldü. Vücudu samanla dolurularak Mehdiye'de halka teşhir edildi. Ebû Yezîd'in oğlu Fazl, Mayıs 948'de öldürülünceye kadar Avrâs ve Kafsa'da birtakım hadiseler çıkardı. Diğer oğulları ise Kurtuba'da Emevî sarayına sığındılar.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 422-441; İbn İzâ-rî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 216-220; III, 262; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 40-44; VII, 13-17; İdrîs İmâdüddin, *Târîhu'l-hulefâ' il-Fâtımyîn bi'l-mağrib: el-Kısmü'l-hâş min Kitâbi 'Üyûnî'l-aḥbâr* (nşr. Muhammed el-Ya'lävî), Beyrut 1985, s. 294-295, 338; Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer*, DTCF Ktp., İsmâil Sâib, nr. 1/1568, vr. 133^a vd.; Ziriklî, *el-A'âm*, Beyrut 1969, VIII, 73-74; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâziyye beyne'l-fırakî'l-İslâmiyye*, Kahire 1396/1976, s. 298-303; a.mlf., *el-İbâziyye fi'l-Cezâ'ir*, Gardâye 1985, I, 154; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ebû Bekir, *Kitâbü Siyeri'l-e'imme ve aḥbârihim* (nşr. İsmâil el-Arabî), Beyrut 1399/1979, s. 116-123, 128-129; A. Bell, *el-Fırakü'l-İslâmiyye fi's-şimâli'l-İfrîkî* (trc. Abdurrahman Bedevî), Beyrut 1981, s. 162-163; E. Ruhi Fiğlalı, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, s. 103, 117; Abdülazîz el-Mecdûb, *eş-Şurâ'u'l-mezhebî bi-lfrîkiyye ilâ kıyâmi'd-devleti'z-Zîriyye*, Tunus 1985, s. 198-205; Abdülazîz es-Seâlibî, *Târîhu Şimâli İfrîkiyye* (nşr. Ahmed b. Mîlâd — Muhammed İdrîs), Beyrut 1407/1987, s. 324-330; M. Cherbonneau, "Documents inédits sur l'hérétique Abou-Yezid-Mokhalled-Ibn-Kidad de Tademket", *JA*, seri IV, XX (1852), s. 470-510; "Voyage du Scheikh et-Tidjani dans la Régence de Tunis" (trc. M. Alphonse Rousseau), *a.e.*, seri IV, XX (1852), s. 96-98, 101-103, 106; seri V, I (1853), s. 363-369; Roger Le Tourneau, "La révolte d'Abû-Yazîd au Xme Siècle", *Les Cahiers de Tunisie*, sy. 1/2, Tunus 1953, s. 103-125; İhsan Abbas, "Meşâdiru sevrete Ebî Yezîd", *Eşşâli'l-mu'temeri'l-euvel li-târîhi'l-mağribi'l-Arabî ve ḥadâretih*, I, Tunus 1979, s. 111-130; R. Basset, "Ebû Yezîd", *IA*, IV, 58-59; Tadeusz Lewicki, "Nükkâr", *a.e.*, IX, 370-373; S. M. Stern, "Abû Yazîd", *El'* (İng.), I, 163-164.

ETHEM RUHİ FİĞLALİ

EBÜ YÜSUF

(أبو يوسف)

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm
b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî
(ö. 182/798)

**Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebesi,
müctehid hukukçu
ve ilk kâdîlkudât.**

113 (731) yılında Kûfe'de doğdu. Daha çok künyesiyle meşhur olmuştur. Bazı kaynaklarda mevcut seksen dokuz yaşında vefat ettiği şeklindeki bilgiyi göz önünde bulunduran M. Zâhid Kevserî, doğum tarihinin 93 (711) olması gerektiği sonucunu çıkarmaktaysa da altmış dokuz yaşında vefat ettiğine dair tabakat kitaplarında yer alan bilgiler karşısında bu değerlendirme zayıf kalmakta ve daha sonraki araştırmacılar tarafından da kabul görmemektedir. Ebû Yûsuf'un büyük dedesi Sa'd b. Büceyr sahâbeden olup henüz küçük yaşta bulun-

duğu için Uhud Gazvesi'ne iştirak etmekten alıkonulmuş, genç yaşta katıldığı Hendek Gazvesi'nde ise büyük yararlıklar göstermiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in onu çağırtıp hem kendisi hem de soyu için hayır duada bulunduğu rivayet edilir. Ebû Yûsuf bu hadiseyi övünçle hatırlar ve, "O anın bereketi şu an bile bizimle beraberdir" derdi. Sa'd b. Büceyr daha sonra Kûfe şehrine yerleşti. Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde düşünce ve siyaset hayatında önemli roller üstlenmiş olan Kûfe aynı zamanda bir ilim merkezi haline geldi. Bu şehir bazı sahâbî ve tâbiilerin üstün gayretleriyle oluşan zengin bir ilmî miras ve geleneğe sahip bulunmaktaydı. Başta Ebû Hanîfe olmak üzere çeşitli âlimlerin de katkılarıyla Kûfe Abbâsîler döneminde gelişme göstermiş ve o bölgenin diğer ilim merkezlerinden Basra'yı bir hayli geride bırakmıştı. Ebû Yûsuf'un yetişmesinde şahsî kabiliyet ve arzusunun yanı sıra ilmî gelenek ve mirasa sahip böyle bir ortamda doğup büyümüş olmasının da önemli payı vardır.

Ebû Yûsuf çok çocuklu ve yoksul bir aileye mensuptu. Kaynaklar, çocukluk ve gençlik yıllarının büyük sıkıntılar içinde geçtiği, ailesi tarafından bir iş tutmaya zorlandığı, bütün bu olumsuzluklara rağmen tahsil hayatını sürdürdüğü konusunda ortak ifadelere sahiptir. Yine kaynakların belirttiğine göre Ebû Yûsuf, evlendikten sonra da ailesinin nafakasını temin etmek için zaman zaman Ebû Hanîfe'nin ders halkasından uzak kalmış, fakat hocası azmini ve zekâsını çok takdir ettiği bu öğrencisinin nafakasını üzerine alarak derslerine düzenli şekilde devam etmesini sağlamıştır. Bu rivayetten, Ebû Yûsuf'un henüz öğrenim hayatını tamamlamadan evlendiği anlaşılmaktadır. Muvaffak b. Ahmed el-Mekî, Bezzâzî, Takıyyüddin et-Temîmî, Zeynüddin İbn Nüceym, M. Zâhid Kevserî gibi müellifler tarafından nakledilen ve Ebû Hanîfe'nin Ebû Yûsuf'a yaptığı söylenen tavsiyeler arasında (bk. Bezzâzî, II, 365-370; Temîmî, I, 160-169), öğrenim hayatını tamamlayıp iyi bir iş sahibi olmadan evlenmemeye, evliliğin ilim öğrenmeye büyük bir engel teşkil ettiği hususları da yer almaktadır. Bu bilgi ilk bakışta Ebû Yûsuf'un talebeliği sırasında evlendiğine dair yukarıdaki rivayetle çelişiyorsa da bu tür vasiyetnâmelerin genel hayat tecrübelerine dayanan tesbitlere yer verdiği, bu sebeple aslında gelecek nesillere öğütte bulunmayı hedef-